

SINIRIN ESTETİK NESNELERİ: ŞANLIURFA'DA TARİHİ KAPI TOKMAKLARI VE HALKALARI* AESTHETIC OBJECTS OF THE BORDER: HISTORICAL DOOR KNOCKERS AND RINGS IN ŞANLIURFA

Yeliz SELVİ**
Yahya MELİKOĞLU***

Öz

Şanlıurfa'da toplumsal yaşamda hareket mekanizmasını oluşturan insanların günlük deneyimlerinin araçlarından iki tanesi olan kapı tokmakları ve halkaları geleneksel mimarinin vazgeçilmez ilgi nesnelere aittir. Basit anlamda kapı tokmakları bugünkü otomatik kapı zilleriyle aynı işleve sahiptir. Kapı halkaları ise, kapının açılıp kapatılmasına yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Bu işlevlerinin yanı sıra estetik bir kaygı ile oluşturulmuş çeşitli biçimleriyle kapıların süsleme kompozisyonlarına katkı sağlayan kapı tokmakları ve halkaları aynı zamanda yapımda ve süslemede Anadolu maden sanatının en dikkate değer örneklerini yansıtmaları bakımından da önemlidir. Dolayısıyla maddi gerçeklikleri üzerinden bu ilgi nesnelere genel olarak Anadolu medeniyetleri ve kültürüne dair estetik bir okumayı mümkün kılmaktadır. Öte yandan bu estetik kavramı, sadece sanatsal bir duyarlık ve algı ile ilgili değildir. Tasarım sürecinde biçim ve içerik sorgulanırken, günlük olanın deneyimini sunan söz konusu nesnelere tercih edilmesi kitlelerin davranışında örtük bir boyutu da ortaya çıkarmaktadır. Bu boyut ise artık bu nesnelere üzerinden politik, psikolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik okumaların ve hesaplaşmaların yapıldığı bir boyuttur. Buna göre milli hafızanın taşıyıcıları olan kapı tokmakları ve halkaları işlevsel ve estetik bir nesne olmasının ötesinde aynı zamanda bir statü simgesi, bir kimlik ve cinsiyet nesnesi, bir ilişki ve iletişim stratejisi olarak bilgiselleştirilebilmektedir. Ancak üzerinde toplumsal yaşama dair taşıdığı pek çok verili kod ile kültürün bilgi nesnelere haline gelse de Şanlıurfa'da kapı tokmakları ve halkaları ile ilgili çalışmaların günümüzde oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu farkındalıktan hareketle, çalışmada Şanlıurfa'da geleneksel kültürün bilgi nesnesi haline gelen kapı tokmaklarının ve halkalarının zengin içeriği ve imgelem gücüne dikkat çekilerek siyasal, ekonomik, psikolojik ve sosyo-kültürel anlamları üzerinden estetik ve kültür üzerine kuramsal bir çözümleme yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, Kapı Tokmakları, Kapı Halkaları, Kültür, Estetik, Sanat.

Abstract

Door knockers and rings, two of the means of daily experience of the people who constitute the mechanism of movement in social life, are the indispensable objects of interest of traditional architecture in Şanlıurfa. In simple terms, door knockers have the same function as today's automatic doorbells. The door rings are designed to help open and close the door. In addition to these functions, door knockers and rings that contribute to the decorative compositions of the doors in various forms created with an aesthetic concern are also important in terms of reflecting the most remarkable examples of Anatolian mine art in construction and decoration. Therefore, these interest objects make possible an aesthetic reading of Anatolian civilizations and cultures through their material realities. On the other hand, this aesthetics concept is not only about artistic sensitivity and perception. While the format and content are questioned in the design process, the preference of these objects, which present the experiment of the daily, also reveals an implicit dimension in the masses behavior. This dimension is now a dimension where political, psychological, socio-cultural and economic readings and accounts are made over these objects. Accordingly, the door knockers and rings, which are reflectors of the national memory, are brought into knowledge not only functional and aesthetic, but also a status symbol, an identity and a gender object as a relationship and communication strategy. However, it is seen that the works related to door knockers and rings in Şanlıurfa are very limited in our day, even though they become knowledge objects of culture with many data codes carried on these objects. With this awareness, in this study, it is aimed to carry out a theoretical analysis on aesthetics and culture through political, economic, psychological and socio-cultural meanings by drawing attention to the rich contents and imagination power of door knockers and rings, which have become knowledge objects of traditional culture in Şanlıurfa.

Keywords: Şanlıurfa, Door Knockers, Door Rings, Culture, Aesthetics, Art.

Giriş

Bir biyolojik ve ruhsal varlık olarak insanın günlük yaşamı kendi varoluşsal gerekliliklerini yerine getirmesiyle bir dinamizm kazanmaktadır. Bu gerekliliklerini yerine getirirken ise, insan çok çeşitli araçlar kullanmaktadır. Sınırın gizemini taşıyan, dışarıyı içeriden, içi daha içten ve içeriği dışarıdan ayıran, gerçek ama aynı zamanda mimaride algılanamaz bir bölgeye adanmış olan *kapı* da insanın kullandığı bu araçlardan biridir.

* Bu makale USOS-2017 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti sempozyum özet kitapçığında yer almıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Harran Üniv., GSF Resim Bölümü, yelizselvi83@gmail.com.

*** Arş. Gör., Harran Üniv., GSF Mimarlık Bölümü, ymelikoglu2@gmail.com.

İsim olarak *açma* davranışından daha ziyade, daha net ve güçlü olan *kapama* davranışına vurgu yapan kapı, basit olarak “bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı” ve “bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat” olarak tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr). Nesnel olarak direklerden oluşan dikey ve eşikten oluşan yatay bir sisteme sahip olan kapının maddi fiziksel gerçekliği bir yana bırakılıp, kavramsal anlamı dikkate alındığında ise, kapı *simgesel ve törensel bir sınır* olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapı böyle bir sınır olma vurgusuyla ilişkilendirildiğinde ise, özellikle sanatın farklı disiplinlerinde sıkça başvurulan bir imgeye dönüşmektedir. Örneğin Francalanci, kendi alanında önemli bir grup fantastik edebiyat yapıtından yola çıkarak kapıyı şöyle tanımlamaktadır:

“Simgesel-edebi terimler içinde kapı, içinde hareket edebildiğimiz, anlayıp iş görebildiğimiz mekân ile giremediğimiz, anlayamadığımız ve şu ya da bu biçimde bizi dışlayan boyut arasındaki sınır anlamını kazanır. Bizi dışlayan bilinmezdir. Bilinmeze giriş edebi olarak kapıyı ‘büyülü’ bir öge, daha doğru bir deyişle, ‘dört boyutlu’ bir nesne olarak düşünme yoluyla çözmüştür” (Francalanci, 2006:150).

Yine Francalanci’ye göre; sinema da “bizi bilimle bilimkurguyu birleştirerek beşinci boyuta sokan tüm gizemi ve korkunçluğuyla karşımıza çıkan bir kapının önüne götürmektedir (2006:150).

Plastik sanatlarda ise; iki boyutlu bir düzlemde üç boyutlu bir yanılsama olarak yine bir bilinmeze gönderme yaptığı durumlarda kapı, genellikle karşıt iki konum ya da bu iki konum arasındaki seçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; “Magritte ve genel olarak aralarında özellikle Dalı’nın bulunduğu gerçeküstücüler için kapı, yaygın bir ikonografik motif olmasına karşın, gerçekle hayali, uyanıklıkla rüya, fantastik ile gerçektışı arasındaki karışık bölgeyi betimlemek için temel bir imgedir” (Francalanci, 2006: 141).

Mimaride ise kapı, bir yanılsama ya da kavram olmaktan sıyrılarak ilk olarak doğrudan vücutların işe karıştığı ve insan biçimli dikey sisteminden fiziki geçişlerin gerçekleştiği, varolma nedeninin kendisi olduğu üç boyutlu bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu maddi fiziksel gerçekliğiyle kapı mahremiyet ve güvenliğin birinci sırada olduğu eski anlamda ikamet etme amacına hizmet etmektedir. Bu anlamda dikkate değer sivil mimari örneklerine sahip şehirlerden biri olan Şanlıurfa evlerinde mimari bütünün parçalarından biri olarak sokaktan avluya açılan, atların ve arabaların da geçebileceği yükseklik ve genişlikte tutulmuş sokak kapıları yer almaktadır.

Resim 1: Tahta sokak kapısı, çift çenetli(kapılı), enikli kapı örneği, Şanlıurfa (Fotoğraf: http://www.siverekhaber.com/8_unutulmaya-yuz-tutmus-tarihi-kapilar-6819f.htm).

Genel görünüşleri itibariyle “oldukça görkemli olarak planlanmış sokak kapıları, malzeme yönünden tahta, tutyta [çinko] kaplamalı tahta olmak üzere iki gruba, şekil yönünden ise ‘tek çenetli’ [bir kanatlı], ‘çift çenetli’ ve ‘enikli’ [büyük kapı içerisine yerleştirilen küçük kapı] olmak üzere üç ana gruba ayrılır” (Yıldız, S. ve diğerleri, t.y.:86). Bu kapılardan büyük olanı hayvanların küçüğü ise insanların geçmesi için tasarlanmıştır (Resim1).

Resim 2: Tutya (çinko) sokak kapısı ve kabarlardan yapılmış ay-yıldız süsleme motifi örneği. Şanlıurfa (Fotoğraf: <http://ajansurfa.com/tr-TR/kose-yazilari/17993/urfa-hac-kapilari>).

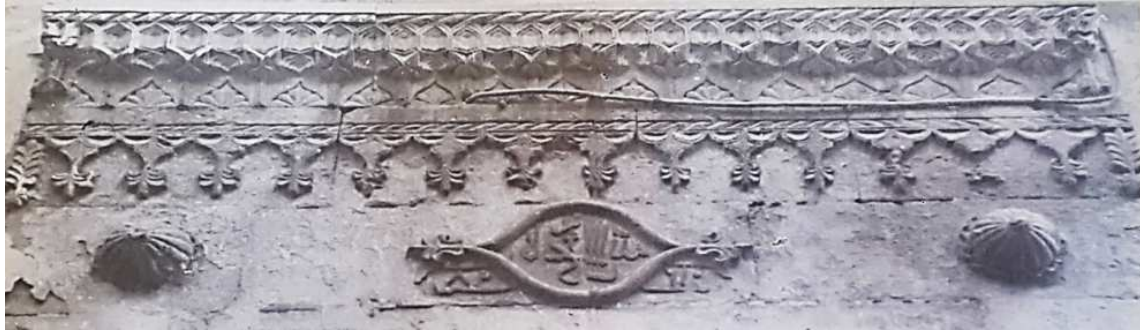
“Kapı arkasındaki yan duvarlardan biri içerisine yerleştirilen ve ‘zormak’ [zoğnak] denilen ağaç ‘sürecek’ ile kapı emniyeti sağlanmıştır
[...]

Geniş kapıların iki yanına soluk taşı denilen çıkıntılar yapılmıştır. Bu şekilde gelip geçen ya da yük taşıyan insanların kapı önündeki bu taşlara oturarak dinlenmesi amaçlanmıştır” (Yıldız, S. ve diğerleri, t.y.:86) (Resim 3).

Resim 3. Kapının yanında bulunan soluk taşı örneği. (Haşimiye Meydanı'nı Akarbaşı'na bağlayan yol 1983 yılında açılmadan önce bu güzergahta Mustafa Akyüz evinin çıkmaz sokak içindeki sokak kapısı yıkılmadan önce.) (Fotoğraf ve bilgi: A. Cihat Kürkçüoğlu/1982).

Bu kapılarda en dikkat çekici öğelerden birisi de alınlıklarda ve kapının üzerinde bulunan süslemelerdir. “Sokak kapılarının alınlıklarında zengin taş süslemelere yer verilmiştir. Alınlıklarında genellikle üst sırada yatay durumda ve kapı genişliğinde bir mukarnas frizi, bunun altında ortada kitabe, sağında ve solunda geometrik motifli sekizgen rozetler bulunur” (Yıldız, S. ve diğerleri, t.y.:86) (Resim 4).

Resim 4. Ulu Cami mahallesi, Haciban Sokağı'ndaki Hacibanlar evinin sokak Kapısı alınlığı süslemeleri, (Fotoğraf: A. Cihat Kürkçüoğlu/1982).

Kapının üzerinde ise dövme demirden yapılan ve işlevsel olarak kanatlarını birbirine bağlayan kuşağa çakılan *kabaralar* dikkat çekmektedir. *Mih* da denilen bu iri yuvarlak başlı çiviler yaygın olarak ay-yıldız motifleri oluşturmak suretiyle kapının süsleme kompozisyonlarının bir parçasını oluşturmuşlardır (Resim 2).

Kapı tokmakları ve halkaları da tüm bu yapısal öğeler arasında tıpkı kabalar gibi hem işlevsel hem de bu süsleme kompozisyonlarının bir parçası olarak yer almaktadır. Kapı halkaları özellikle dışarı çıkarken kapının çekilerek örtülmesine yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır. Kapı tokmakları ise bugünkü otomatik kapı zilleriyle aynı işleve sahiptirler. Bu nesnelere genel olarak buldukları coğrafyanın insan profillerinin kültürel çıkar ve ihtiyaçlarına göre şekillendirilmişlerdir. Aynı zamanda yapımda ve süslemede Anadolu'da halk sanatının ve estetik zevkinin bir örneği olan maden sanatının en dikkate değer örneklerinden ikisini oluşturan bu nesnelere, nadiren bronz kullanılsa da genel olarak *dövme* ve *döküm* olmak üzere iki teknik kullanılarak yapılmıştır.

“Dövme tekniğinde ateşte kullanılan maden öerste dövülerek şekillendirilmektedir. Oldukça zaman aldığı için zor bir tekniktir. Eritilen madenin istenilen şekilde hazırlanarak kalıba dökülüp dondurulmasından oluşan döküm tekniği ise çok sayıda eserin kısa sürede yapılmasına izin verdiği için dövme tekniğine nispeten daha kolay olup, ayrıca daha zengin ve gösterişli işler yapılmasına da uygundur” (Anonim:2009).

Yerel dilde *döğecek* olarak da adlandırılan kapı tokmakları genel olarak dört ana parçadan meydana gelmektedir. Bunlar; “çok çeşitli biçimlerde yapılan ana elemanı oluşturan *gövde*, kapı çivisi olarak işlev gören *üst parça*, genellikle süsleme için kullanılan *ayna* (göbek) tokmağın ses çıkarması için kapıya çakılan kabardan oluşan *alt parça*” olarak bilgiselleştirilmektedirler (Kolektif:1999: 275-276).

Tipolojik olarak incelendiğinde ise, kapı tokmakları dörde ayrılmaktadır. Bunlardan ilki *insan eli biçiminde (figürlü) olan kapı tokmaklarıdır*. Malzeme olarak çoğunlukla tunç, az olarak da demir kullanılarak genellikle madeni şekillendirmeye daha uygun olan döküm tekniğinde ve değişik ölçülerde yapılmıştır. Sağ veya sol el olarak tasarlanan bu kapı tokmaklarında dalgali bir kumaş parçası olarak şekillendirilen bir elbise kolu bilek kısmını örtmektedir. Dört parmağın birleşik olarak yapıldığı el tasarımında ise başparmağın diğerlerinden biraz ayrı bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Yüzük bulunmayan örneklerine başka şehirlerde rastlanmakla birlikte, Şanlıurfa'daki mevcut örnekleri orta parmakta ya da küçük parmağın yanındaki parmakta yüzük olanları oluşturmaktadır. (Resim 5). Genel olarak bu tasarımlar ev sahibesinin medeni durumu hakkında bilgi vermektedir. Daha açık ifadeyle, yüzük bulunduğu parmağa göre ev sahibinin bekar, evli ya da dul oluşunu simgelemektedir.

Resim 5: Geleneksel Urfa evlerinin kapılarında sıkça görülen, ancak birçoğu günümüzde kaybolmuş olan hanımeli tipi kapı tokmakları (Fotoğraflar: A. Cihat Kürkçüoğlu).

Hafif yumru şeklinde olan bu elin içinde ise bir top vardır. Bu topun iyiliği, bolluğu bereketi, sonsuz yaşamı çağrıştıran *nar* meyvesi olduğu söylenmektedir (Birdevrim, 2008:80). Buna göre; “kişinin içeridekilerle ilk teması bu bereket sembolünü tutan ele dokunarak başlar” ve ev sahibinin bu hümanist karşılaması misafire karşı iyi davranılacağının temini olarak bir el biçiminde somutlaşır (Anonim:2012).

Resim 6. *Pençe-i Al-i Aba* motifi (Fotoğraf: <http://www.gazetebilkent.com/2015/04/04/gordugumuz-semboller-pek-bilmedigimiz-anlamlar-2-fatmanin-eli/>)

Batı kökenli Avrupa'dan ithal edilmiş bir tür olmasına rağmen, insan eli biçimindeki bu tokmaklar Türkiye'de çok sevilen ve diğer kapı tokmaklarına göre daha yaygın olarak kullanılan bir tür olmuşlardır. Bu tercihte kuşkusuz iletişim kurma ve haber verme işlevine uygun olması kadar yukarıda belirtilen sembolik değerinin de büyük etkisi vardır. Ayrıca "Türk sanatında Hz. Peygamber, kızı ve damadı Ali ve torunlarını simgeleyen ve 'pençe-i al-i aba' denilen beş parmağı yan yana gösteren motif ile benzerliği dolayısıyla sevildiği ve yaygınlaşmış olduğu da düşünülmektedir" (Kolektif:1999: 279).

Resim 7. Pabuççu Hacı Bekir evi harem kapısında bugün yerinde olmayan kuşlu kapı tokmağı (Fotoğraf: A. Cihat Kürkcüoğlu/1976).

Resim 8. Geleneksel Urfa evlerinin kapı tokmaklarından günümüzde kaybolmuş bir örnek. Ördek başlı, sürüngen kuyruklu bir hayvan stilize edilmiştir (Fotoğraf: A. Cihat Kürkcüoğlu/1985)

Resim 9. Üzerindeki haç motifinden bir Hıristiyan evine ait olduğu anlaşılan ve günümüzde kaybolmuş olan kuş başlıklı, sürüngen kuyruklu kapı tokmağı.(Fotoğraf: A. Cihat Kürkçüoğlu/1985).

Bu insan eli biçimindeki kapı tokmakları dışında yaygın olarak görülen ikinci tipi ise *soyut hayvan biçimli tokmaklar* oluşturmaktadır. Yine çok değişik ölçülerde gördüğümüz bu tokmaklar da dövme tekniğinde yapılmış olup, genel olarak dikdörtgen bir demir parçasının üst kısmı kuyruk, alt kısmı baş şeklinde biçimlendirilerek tasarlanmışlardır.

Resim 10: Geleneksel Urfa evlerinin kapı tokmaklarından günümüzde kaybolmuş bir örnek. Kurbağaya benzer bir hayvan stilize edilmiştir (Fotoğraf: A. Cihat Kürkçüoğlu/1985).

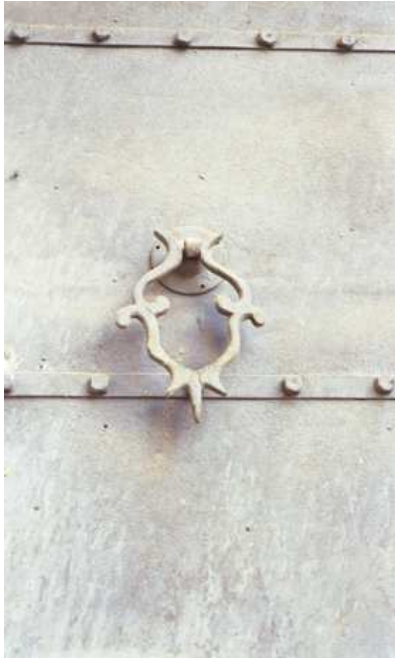

Resim 11. Geleneksel Urfa evlerinin kapı tokmaklarından günümüzde kaybolmuş bir örnek. Horozu andıran bir hayvan stilize edilmiştir. (Fotoğraf: A. Cihat Kürkçüoğlu).

Resim 12. Geleneksel Urfa evlerinin kapı tokmaklarından günümüzde kaybolmuş örnekler. Hepsinde sürüngen bir hayvan stilize edilmiştir (Fotoğraflar: A. Cihat Kürkçüoğlu/1985)

Bu tasarımlarda bir soyutlama görölmektedir. Hatta bu soyutlamalar o kadar güçlüdür ki, ilk bakıldığı anda soyutlanan hayvanın türü çoğu zaman anlaşılmamaktadır. Örneğin genellikle kuşların ya da sürüngen hayvanların stilize edildiği bu tasarımlarda ancak başında bulunan ibiği ile bir horozun soyutlandığı anlaşılabilmektedir (Resim 11). Bu tasarımların kökeni ise "Orta Asya Türkleri tarafından kullanılan *hayvan üslubuna* kadar uzandırılmaktadır" (Birdevrim, 2008:76).

Resim 13. (solda) Mevlevihane mevkiindeki Fesadı Hanı'nın çekecek tipli kapı tokmağı. (Fotoğraf: A. Cihat Kürkçüoğlu/1985).

Resim 14.(sağda) Yusuf Paşa Mahallesi. Zincirli Sokağı'nda günümüzde kaybolmuş olan üzüm motifli kapı tokmağı. (Fotoğraf: A. Cihat Kürkçüoğlu, 1978).

Şanlıurfa'da görülen üçüncü ve bir diğer kapı tokmağı tipini ise *bitki motifli* olanlar oluşturmaktadır. Genellikle döküm tekniğiyle yapıldıkları görülen bu kapı tokmaklarının "bir meşe yaprağına benzer tipi dışında tamamı Avrupa'dan ithaldir. Bu tipte ise S kıvrımları bir meşe yaprağını andırarak şekilde düzenlenmiştir" (Kolektif:1999) (Resim 13).

Resim 15: Geleneksel Urfa evlerinin kapı tokmaklarından günümüzde kaybolmuş çekeç tipli iki örnek (Fotoğraflar: A. Cihat Kürkçüoğlu/1985).

Şanlıurfa'da görülen kapı tokmakları tipinden sonuncusu ise *geometrik biçimli* kapı tokmaklarıdır. Bu tip kapı tokmakları genellikle herhangi bir sınıfa dahil edilemeyenlerden oluşmaktadır (Resim 15).

Yerel dilde *şakşak* ya da *çekecek* de denilen kapı halkaları da çeşitli tiplerde karşımıza çıkmaktadır. Mevcut örneklerden yola çıkıldığında, Şanlıurfa'da genellikle sade görünümüleriyle dikkat çeken ve figürsüz olarak tasarlanmış iki halka tipine rastlanmaktadır. Bunlardan ilki *daire biçimli kapı halkaları* olup, bunların çoğu dövme demirden yapılmıştır. (Resim 17-18-19). Bu teknikte şekillendirme işlemi zor

olduğundan bu halkaların formlarının kısmen bozuk oldukları ve ayna ya da göbek üzerinde delerek süsleme yapılsa da halka üzerinde herhangi bir bezeme yapılmadığı görülmektedir.

Resim 16: Damla Biçimli Kapı Halkası, Şanlıurfa (Fotoğraf: Kolektif, 1999).

Resim 17: Yıkılmış bir Urfa evinde çift kapı çekeceği. (Fotoğraf: A. Cihat Kürkçüoğlu/1976)

İkinci tip kapı halkaları ise, *damla biçimlidir*. Bu kapı halkaları bir kalp şeklini andırmaktadır (Resim 16).

Resim 18-19: Geleneksel Urfa evlerinin kapı tokmaklarından günümüzde kaybolmuş daire biçiminde çekecek tipli iki örnek (Fotoğraflar: A. Cihat Kürkçüoğlu/1985).

Mevcut örneklerden yola çıkılarak, tipolojik olarak böyle sınıflandırabileceğimiz kapı tokmakları ve halkaları dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de yüzlerce yıllık bir kültürel birikimi yansıtılmalarıyla önem kazanmaktadır. Ortaya çıkış ve üretim nedenleri işlevsel olsa da, yaratıcı ve estetik bir kavrayışla yorumlanmaları onları bir sanat objesi haline getirmektedir. Estetik bir işlev üstlenmeleri ise onlara *felsefi bir boyut* kazandırmaktadır. “Buna göre kapı tokmakları ve halkaları felsefe de öznenin karşısındaki *objeler alanı* içerisinde yer alan *yapay objelere* dönüşmektedir. Böyle bir obje olarak ise kapı tokmakları ve halkaları bilgiyi arayan, bilen insan, sanatçı olan süje karşısında estetik bir algının sonucu olarak hem bir ilgi, hem bir bilgi nesnesine dönüşmektedir” (Bingöl, 2011: 24-25). Bu nedenle bir bilgi nesnesi olarak kendisine dokunan ve kendisini gören insanlara gerçek anlamda göründüklerinin çok ötesinde bir görüş sağlayabilmektedirler. Bu anlamda maddi kültür varlıklarımız içinde ele alınan kapı tokmak ve halkaları tasarım sürecinde biçim ve içerikleri sorgulandığında, günlük olanın deneyini sunarak üstün bir estetik anlayışı ile madenin sosyal yaşamdaki kültürel boyutunu açığa vuran nesnelere karşımıza çıkmaktadır. Böylece *sosyo-kültürel bir boyut* kazanan bu nesnelere başlı başına bir kültürün taşıyıcısı ve Şanlıurfa’da sosyal hayata bakışın simgelerinden biri olmuşlardır. Örneğin kapı üzerindeki koordinatlarıyla ele alındıklarında, genellikle ana tokmağın altında yer alan ikinci bir tokmak daha görülmektedir. Bu tokmalardan biri kalın, diğeri ince ses çıkarmaktadır. Kapıdan büyük tokmağın sesi geliyorsa, gelen misafir erkek, küçük tokmağın sesi geliyorsa gelen kişi kadındır. Böylece ev sahipleri kapıdaki misafirin kimliği konusunda bilgi sahibi olmakta ve ona

göre karşılamaktadır. Bu bilgilendirme hem bireysel yaşamın hem de aile yaşamının mahremiyetine önem veren ve sosyal ilişkilerin inceliğini ifade eden bir tavrın tasarımı yansımasıyla ilgilidir. Bir başka ifadeyle Şanlıurfa'da genel olarak insanlar yaşama helal ve haram perspektifinden bakmakta, bu ise kaçınılmaz olarak tasarımı da belirleyici kılmaktadır. Bu düşünceye göre;

“Ev, insanın namusudur, haremidir, mâbedidir. Dolayısıyla mukaddestir. Bu sebeptir ki eve giriş - çıkış sağlayan ‘kapı’ mübarektir. ‘Eşik’ de muazzezdir. Bunun için ‘eşik’e son derece saygı gösterilir. Üzerine basılmaz; hafifçe atlanarak geçilir” (Mistepe, 2011).

Ayrıca misafirperverlikte kültürün önem verdiği değerlerden biridir. Misafiri ağırlamak kapıdan başlayacağı için, kapılara, kapı tokmak ve halkalarına önem verilmekteydi. Çünkü bir anlamda bu nesnelere ev ile ilk tokalaşmayı gerçekleştirilmekteydi. Kuşkusuz bu eylem ise Francalanci'nin de belirttiği gibi “öznenin organik boyutuyla nesnenin inorganik boyutu arasında sessiz bir anlaşma [bir saldırmazlık anlaşması]” sağlamaktaydı (2006:143).

Özetle, dokunma yoluyla bir anlaşma yapılmaktaydı. Berger'e göre;

“İnsanın bir şeye dokunması demek, kendisini o şeyle ilişkili bir duruma sokması demektir. Tek bir nesneyle değil, nesnelere aramızdaki ilişkilere bakarız her zaman. Görüşümüz, sürekli olarak canlıdır, hareketlidir, her şeyi çevresindeki bir çember içinde tutar; bulunduğumuz durumda bizim için orada varabilecek her şeyi gösterir bize” (1995: 9).

Dolayısıyla kapı tokmak ve halkaları insanın varlığını tespit ve temin ederek psikolojik anlamda bir iyileşme sağlıyordu. Kimin geldiğini bilmek, mahremiyet kurallarının çiğnenmemesi ya da özel hayata saygı belki de günümüzde stres kaynaklı pek çok hastalığa geçmişte çok az rastlanmasının nedenlerinden biriydi. Bu da kapı tokmakları ve halkaları üzerinden nesne tasarımlarının insanın biyolojik olduğu kadar psikolojik olarak da kendi varlığını onamasında dikkat çekici bir vurgusu olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan bu kapı tokmaklarının ve halkalarının ev sahibinin kişilik özelliklerini de yansıttıkları görülmektedir. Dünyadaki örnekler bakıldığında, bazen bu tasarımların bu anlamda çok ürkütücü ve iletişim kurma konusunda caydırıcı olduğu görülmektedir. Şanlıurfa'daki örnekler bakıldığında ise, bu tasarımların çoğunlukla daha insancıl bir yorum ve davetkâr bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Bu psikolojik boyutun dışında toplumsal yaşam içinde *statü göstergesi* olan bu nesnelere bir de *ekonomik boyutu* olduğu görülmektedir. Örneğin zenginin kapı tokmağı kalın, ağır ve süslü, fakirin ise ince, basit ve halkadan olabilmektedir. Bu ise bu nesnelere sınıfsal erkin bir temsili olup olmadığını aklı getirmekte ve *politik bir boyutu* da açığa çıkarmaktadır. Çünkü genel olarak halkın kullandığı sade tasarımlar dışında sınıfsal erkin temsili olan tasarımlar kullanıcıyı da tarif etmekte ve yoruma açmaktadır. Ancak Şanlıurfa'nın insani değerlere büyük önem veren geleneksel toplum yapısı dikkate alındığında, olumsuz anlamda tasarım ve temsil ettiği kitle ilişkisini büyük oranda geçersiz kılmaktadır.

Sonuç

Mevcut örneklerden yola çıkıldığında, batıdan ithal edilmiş olanlarına rastlanmakla birlikte, geleneksel yorumlarla oluşturulmuş tasarımlarıyla Şanlıurfa'da kapı tokmak ve halkaları çok zengin bir birikimi yansıtmaktadır. Estetik yükümlülük, kültür, deneyim, ileti ve kavramdan oluşan dışlinin sağladığı ivme sayesinde edinilen bilgi yoluyla kendi yapısal öğelerine ayrıldığında ise, Şanlıurfa'da kapı tokmaklarının ve halkalarının sınırın estetik nesnelere olarak simgesel karmaşıklığı ortaya çıksa da, bu nesnelere sayısız okuma yapmaya imkân vererek, araçsal temsili olduğu kültür üzerine ışık tutmasıyla önem kazanmaktadır. Ancak taşınabilir oldukları için çalınmaları da kolay olan bu nesnelere bugün Şanlıurfa'daki evlerin cümle kapılarında çok az rastlanmaktadır. Bu nedenle kültür hakkında önemli bir bilgi kaynağı olan kapı tokmakları ve halkaları ile ilgili olarak mevcudiyetin devam ettirilmesi ve kalanların muhafazası konusunda daha etkin politikalar üretilmeli ve toplum düzeyinde bilinçli bir farkındalık oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ANONİM (2009). “Anadolu Kapı Tokmakları”, (Erişim:06/10/2017) <http://www.demircioglukemaliye.com/?sayfa=haber&id=68&anaid=1&m1=26&m2=0>
- ANONİM (2012). *Millî Eğitim Bakanlığı El Sanatları Teknolojisi Geleneksel Türk Süsleme Sanatları*, (Erişim:06/10/2017) http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Geleneksel%20T%C3%BCrk%20S%C3%BCsleme%20Sanatlar%C4%B1.pdf
- BERGER, John (1995). “Görme Biçimleri”, (Çeviren: Yurdanur Salman), İstanbul: Metis Yayınları
- BİNGÖL, Battal (2011). “Malatya Evleri Kapı Tokmaklarının Resimde İmge Olarak Kullanılması”, Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- BİRDEVRİM, Aydan (2008). “Anadolu'nun Efsanevi Kapı Tokmakları”, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları El Sanatları Dergisi*, Sayı:6, s.76-81.
- KOLEKTİF (1999). “Osmanlı/Kültür Sanat 11”, Editör: Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- KÜRKCÜOĞLU, Cihat (2011). “Urfa/ Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde”, Ankara: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayını
- MİSTEPE, M. Ufuk (2011). “Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları (Şakşaklar)”, (Erişim:06/10/2017) <http://zilehabercom.blogspot.com.tr/2011/04/kapi-tokmaklari-ve-kapi-halkalari.html>
- YILDIZ, Selami ve diğerleri (Tarih yok). “Kültür ve İnançlar Diyarı ŞANLIURFA”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi:26